

Κειμενοκεντρική διδασκαλία της γραμματικής: η περίπτωση της Γραμματικής Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού

Άννα Ιορδανίδου

**Καθηγήτρια Τμήματος Επιστημών της Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Εργασίας
Πανεπιστημίου Πατρών**

Κειμενοκεντρική προσέγγιση

Η κειμενοκεντρική προσέγγιση (genre approach) αναπτύχθηκε, όπως είναι γνωστό, στον διεθνή χώρο τη δεκαετία του '80 (βλ. ενδεικτικά Halliday & Hasan, 1985, Cope & Kalantzis, 1993). Η ανάγκη για εστίαση της γλωσσικής διδασκαλίας στο κείμενο έχει επισημανθεί και στην Ελλάδα (βλ. ενδεικτικά Γεωργακοπούλου & Γούτσος, 1999, Χατζησαββίδης, 2002, Αρχάκης, 2005).

Η κειμενοκεντρική προσέγγιση αναγορεύει το κείμενο σε σημείο εκκίνησης και πλαίσιο οργάνωσης της γλωσσικής διδασκαλίας και μάθησης. Το κείμενο, ως ενότητα λόγου με συγκεκριμένο λειτουργικό ρόλο σε συγκεκριμένα κοινωνικά συμφραζόμενα, ερμηνεύεται και αξιοποιείται ως σύστημα αποτελούμενο από ανεξάρτητες αλλά και συνδεδεμένες, μεταξύ τους, γλωσσικές υποομάδες (λέξεις, προτάσεις), χαρακτηριζόμενο από γλωσσική συνοχή και νοηματική συνεκτικότητα. Από τη στιγμή που είναι αποδεκτό ότι το κείμενο είναι διδάξιμο, κατά τη διδασκαλία προέχει η ανάπτυξη στρατηγικών για την κατανόηση και την παραγωγή πλαισιωμένου λόγου. Επομένως, καθίσταται προφανής η σύνδεση της κειμενοκεντρικής με την επικοινωνιακή προσέγγιση. Η κειμενοκεντρική προσέγγιση απαιτεί την ένταξη του παραγόμενου κειμένου, και ευρύτερα του παραγόμενου λόγου, σε δεδομένο επικοινωνιακό πλαίσιο, με τρόπο που να επιτυγχάνονται οι επιδιωκόμενοι στόχοι του. Οι μαθητές¹ ασχολούνται σκόπιμα με διάφορους διακριτούς μεταξύ τους τύπους κειμένων, που διέπονται από συγκεκριμένες συμβάσεις και παράγονται για να διαδραματίσουν δεδομένο επικοινωνιακό ρόλο. Η μετακίνηση της διδακτικής έμφασης από το προϊόν, το κείμενο καθαυτό, προς τη διαδικασία που πραγματώνεται με τη σταδιακή συγγραφή κειμένου επηρεάζει

---

¹ Γενικευτική χρήση του αρσενικού σε όλο το κείμενο, εννοείται «οι μαθητές/ήτριες».

δραστικά τη γλωσσική μάθηση, κυρίως όσον αφορά τη δυνατότητα της εξελικτικής οικοδόμησης και συστηματοποίησης της γνώσης για τον γραπτό λόγο με τη δυναμική δράση του ίδιου του διδασκόμενου (Χατζηλουκά-Μαυρή & Ιορδανίδου 2010).

Όσον αφορά την Ελλάδα, μέσω του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών της Ελληνικής Γλώσσας (ΔΕΠΠΣ) για το Δημοτικό Σχολείο και του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών (ΑΠΣ) (Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2003), που υλοποιήθηκε με τη συγγραφή των νέων γλωσσικών εγχειριδίων και την εισαγωγή τους στο δημοτικό σχολείο κατά τη σχολική χρονιά 2006-2007, θεσμοθετήθηκε η κειμενοκεντρική προσέγγιση στο δημοτικό σχολείο. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η Γραμματική Ε' και Στ' Δημοτικού (συγγραφείς: Ει. Φιλιππάκη-Warburton, Μ. Γεωργιαφέντης, Γ. Κοτζόγλου και Μ. Λουκά), που ακολούθησε το 2009.

Το ΑΠΣ ορίζει ως σκοπό της διδασκαλίας του γραπτού λόγου στις τάξεις Γ' και Δ' Δημοτικού την «ανάπτυξη της ικανότητας του παιδιού να επικοινωνεί γραπτά με ακρίβεια και αποτελεσματικότητα, χρησιμοποιώντας τη μορφή και το ύφος που αρμόζει σε κάθε περίπτωση επικοινωνίας». Στις τάξεις Ε' και Στ' η έμφαση δίνεται στην εξέλιξη του παιδιού σε συγγραφέα, ικανό να απολαμβάνει όχι μόνο το συγγραφικό του προϊόν αλλά και την ίδια τη διαδικασία σύνθεσης του γραπτού κειμένου, στην οποία και μετέχει ενεργητικά. Η γνώση του παιδιού συγγραφέα για τη γλώσσα επικεντρώνεται στο κείμενο, οικοδομείται εξελικτικά και υποστηρίζεται, μεθοδικά και οργανωμένα, από επικοινωνιακά προσανατολισμένες δραστηριότητες παραγωγής λόγου. Στις δύο πρώτες τάξεις του δημοτικού η γλωσσική αγωγή επιδιώκει την αναδόμηση αλλά και την περαιτέρω δόμηση του επιπέδου εγγραμματισμού των παιδιών, μέσα από την ενασχόλησή τους με ποικίλους τύπους κειμένων, στην Γ' Δημοτικού η κειμενική διδασκαλία προσλαμβάνει συστηματικό χαρακτήρα, ενώ στις μεγάλες τάξεις (Δ', Ε' και Στ' Δημοτικού) ακολουθεί η εμπέδωση και η περαιτέρω εμπάθυνση, σε σχέση με τα κείμενα και τα χαρακτηριστικά τους, με βάση τα οποία αυτά αναγνωρίζονται και κατανοούνται.

Όσον αφορά την ορολογία, στη διεθνή βιβλιογραφία είθισται ο όρος *genre* να χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη διαδικασία (*process*, π.χ. *περιγράφω*) ή/και το τελικό προϊόν (*product*, π.χ. *περιγραφή*). Σε κατηγοριοποιήσεις όπως των Knapp & Watkins (1994), οι διαδικασίες αναφέρονται ως *describe*, *explain*, *instruct*, *argue*, *narrate*. Στο *περιγράφω* αντιστοιχούν ως προϊόντα τα διάφορα είδη περιγραφών, εκθέσεων και ορισμών, στο *εξηγώ* αντιστοιχούν είδη ενημερωτικών κειμένων, στο

καθοδηγώ-κατευθύνω αντιστοιχούν οδηγίες, επιστημονικά πειράματα και συνταγές, στο επιχειρηματολογώ αντιστοιχούν δοκίμια, συζητήσεις, ανακοινώσεις και κριτικές και στο αφηγούμαι αντιστοιχούν ιστορίες, μύθοι, παραμύθια. Στα ελληνικά σχολικά δεδομένα το ΑΠΣ κάνει διάκριση μεταξύ «αναφορικού λόγου» (αφήγηση, περιγραφή, ανακοίνωση κ.ο.κ.) και «κατευθυντικού» (πρόσκληση, ερώτηση, παράκληση, οδηγία, συνταγή, επιχειρηματολογία κ.ο.κ.).²

Κείμενο και γραμματική

Σύμφωνα με τους Knapp & Watkins (1994, 2005), ανάμεσα στις βασικές προδιαγραφές μίας κειμενοκεντρικής σχολικής γραμματικής περιλαμβάνεται η κριτική ανάλυση ποικίλων κειμενικών ειδών, με ενδεικτικά παραδείγματα γραμματικών πληροφοριών, συνδυασμένων με επιλογές ύφους και λεξιλογίου και με την κατάλληλη μεταγλώσσα. Στις προδιαγραφές μίας τέτοιας γραμματικής περιλαμβάνεται, επίσης, ο εμπλουτισμός της με πολυτυπικές, όπου είναι δυνατό, γλωσσικές μορφές και εναλλακτικές γλωσσικές λύσεις που να μπορεί να χρησιμοποιηθούν ανάλογα με το περιεχόμενο γενικά, αλλά και με την ιδιομορφία του νεοελληνικού γλωσσικού συστήματος ειδικότερα.

Στο ελληνικό σχολείο η γραμματική περιγραφή πριν το 2009 ταυτιζόταν, τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, με την (αναπροσαρμοσμένη) Μικρή Νεοελληνική Γραμματική του Μ. Τριανταφυλλίδη του 1949. Η νέα Γραμματική του Δημοτικού, παίρνοντας τη θέση της «Μικρής» Γραμματικής Τριανταφυλλίδη, είχε επομένως ως στόχο να επιτύχει ισορροπία ανάμεσα στην παραδοσιακή σχολική ορολογία και στη σύγχρονη γλωσσολογική. Και, βέβαια, να επιχειρήσει να περιγράψει τη σύγχρονη κοινή νεοελληνική, έναντι της δημοτικής του 1940 στην οποία βασιζόταν η Γραμματική Τριανταφυλλίδη.

Η Γραμματική Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού περιέχει έγχρωμη εικονογράφηση, σύμφωνα με τα πρότυπα των παιδαγωγικών γραμματικών που ισχύουν διεθνώς, και

---

² Στη σχετική ελληνική βιβλιογραφία εντοπίζονται όροι όπως «γέννη λόγου», «είδη λόγου», «κειμενικά είδη», «κειμενικοί τύποι». Για τη σύνδεση της θεωρίας με τις εφαρμογές στο μάθημα στο δημοτικό σχολείο φαίνεται ότι εξυπηρετεί καλύτερα ο όρος *είδη λόγου* (αναφορικός λόγος και κατευθυντικός λόγος), ο όρος *κειμενικά είδη* (κειμενικά είδη του αναφορικού λόγου είναι η αφήγηση και η περιγραφή και του κατευθυντικού λόγου οι προσκλήσεις/οδηγίες και τα επιχειρήματα), ο όρος *αντικείμενα-κατηγορίες* (επιμέρους ενότητες περιεχομένου κάθε κειμενικού είδους, για παράδειγμα αντικείμενα-κατηγορίες της περιγραφής είναι η περιγραφή αντικειμένου, η περιγραφή προσώπου, η περιγραφή ζώου κτλ., αντικείμενα-κατηγορίες της αφήγησης είναι η αφήγηση πραγματικής ιστορίας, η αφήγηση φανταστικής ιστορίας, το παραμύθι κτλ., των οδηγιών οι οδηγίες παιχνιδιού, οι οδηγίες κατασκευής κτλ.) και ο όρος *κειμενικοί τύποι* (λογοτεχνικό κείμενο, δημοσιογραφικό άρθρο κτλ., που αποτελούν το μέσο πραγμάτωσης των διαφόρων κειμενικών ειδών). Βλ. σχολιασμό στο Ιορδανίδου 2007.

χωρίζεται σε πέντε μέρη: 1) *Χρησιμοποιώ τη γλώσσα για να επικοινωνήσω* (Πραγματολογία – γλωσσική χρήση), 2) *Μιλώ και γράφω – Φθόγγοι, γράμματα και συλλαβές* (Φωνολογία και γραφή), 3) *Σχηματίζω λέξεις* (Κλιτική μορφολογία), 4) *Συνθέτω φράσεις και προτάσεις* (Σύνταξη) και 5) *Βρίσκω τις σχέσεις των λέξεων* (Παραγωγική μορφολογία – Σύνθεση – Σημασιολογία). Κεντρικοί χαρακτήρες είναι ο Ορέστης, ένα παιδί που ανακαλύπτει πώς λειτουργεί η ελληνική γλώσσα, ο θεός Βρασίδας, που εξηγεί τους γραμματικούς κανόνες, και το χελωνάκι, που επισημαίνει τα δύσκολα σημεία. Οι τίτλοι των πέντε βασικών μερών της Γραμματικής είναι ενδεικτικοί για τις προθέσεις των συγγραφέων να αξιοποιηθεί η γλωσσολογική ορολογία με «παιδαγωγικό» τρόπο.

Η πλέον σημαντική διαφορά με την προηγούμενη Γραμματική είναι ότι η περιγραφή των γραμματικών φαινομένων εντάσσεται στο πλαίσιο της περιγραφής της λεκτικής επικοινωνίας (επικοινωνιακή-κειμενοκεντρική προσέγγιση). Στο πρώτο μέρος εισάγονται πληροφορίες για τις λεκτικές πράξεις («τι κάνω με τα λόγια;») και για τα είδη των κειμένων («περιγράφω, αφηγούμαι, δίνω οδηγίες, χρησιμοποιώ επιχειρήματα»).

ΑΦΗΓΗΣΗ

Για να αφηγηθούμε γεγονότα χρειάζομαστε: παρελθοντικούς χρόνους (παρατατικό, αόριστο, βλ. ενότητα 10.1), χρονικούς συνδέσμους (βλ. ενότητα 14), χρονικά επιρρήματα (βλ. ενότητα 12.1), χρονικές προτάσεις (για να δηλώσουμε τη χρονική στιγμή των γεγονότων, βλ. ενότητα 16.4 Z), ρήματα δράσης, περιγραφικά ουσιαστικά και επίθετα για να παρουσιάσουμε τις εικόνες.

Αφηγούμαι...

Στους χώρους της Μονής του Αγίου Νικολάου Σπετσών, εκτός από την εκκλησία, λειτουργούσε το σχολείο και εκεί γίνονταν συμβούλια και λαϊκές συνελεύσεις, όπως και εκείνη της 3ης Απριλίου 1821, Κυριακής των Βαΐων, όταν το καμπαναριό σήμανε την εξέγερση των Σπετσιωτών και υψώθηκε για πρώτη φορά η σημαία

της επανάστασης στο νησί. Από τον Άγιο Νικόλαο οι νησιώτες κατευθύνθηκαν με κλάδους βαΐων στα χέρια προς το διοικητήριο του νησιού, όπου συνάντησαν προκρίτους και πλήθος λαού.

Πέτρος Χαριπάτος,
Ανεξερεύνητες Σπέτσες,
ROAD Εκδόσεις,
Αθήνα 2004
(διασκευή)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 4

Εντοπίζω τα ρήματα στο παραπάνω απόσπασμα. Τι είδους ρήματα είναι; Σε ποιο χρόνο βρίσκονται;

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Για να περιγράψουμε ένα πρόσωπο, ένα ζώο ή ένα αντικείμενο συνήθως χρησιμοποιούμε:

- παροντικούς χρόνους (π.χ. ενεστώτα, βλ. ενότητα 10.1)
- τοπικά επιρρήματα (βλ. ενότητα 12.1)
- επίθετα για να δώσουμε ζωντάνια σ' αυτό που περιγράφουμε.

Περιγράφω...

Το εξοχικό της Αφροδίτης και του Βασίλη βρίσκεται στα Χανιά. Είναι ένα κάτασπρο καινούριο διώροφο με κόκκινα κεραμίδια. Έχει θαλασσιά ξύλινη πόρτα και δύο

μεγάλα γαλάζια παράθυρα στον δεύτερο όροφο. Ανάμεσα στα παράθυρα υπάρχει ένα πανέμορφο μπαλκονάκι γεμάτο γλαστρούλλες με άσπρα και κόκκινα γεράνια.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 3

Εντοπίζω τα ρήματα στο παραπάνω απόσπασμα. Σε ποιο χρόνο βρίσκονται;

ΚΕΙΜΕΝΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΩΝ

Για να συνθέσουμε ένα κείμενο με επιχειρήματα χρησιμοποιούμε:

- ενεστώτα
- αιτιολογικές προτάσεις (βλ. ενότητα 16.4 Η)

Επίσης, εκθέτουμε τα επιχειρήματα στη λογική τους σειρά.

Στα **περιγραφικά** και στα **αφηγηματικά** κείμενα παρουσιάζω πρόσωπα, πράγματα, γεγονότα και καταστάσεις (**αναφορικός λόγος**). Στα κείμενα που περιέχουν **οδηγίες** και **επιχειρήματα** προσπαθώ να οδηγήσω τον αναγνώστη σε μια ορισμένη ενέργεια ή συμπεριφορά (**κατευθυντικός λόγος**).

Δίνω οδηγίες. . .

Μια εύκολη συνταγή - Φρουτοσαλάτα

Υλικά

2-3 πορτοκάλια
½ κιλό κεράσια
1 λεμόνι
200 γραμμάρια φράουλες
3 μπανάνες
3 κουταλάκια του γλυκού ζάχαρη
2 μήλα
3 κουταλιές της σούπας γιαούρτι

Εκτέλεση

Πρώτα σύβουμε τα πορτοκάλια και το λεμόνι. Στη συνέχεια, ξεφλου-

δίζουμε τα μήλα και τις μπανάνες και τα κόβουμε σε μικρά κομμάτια. Τα βάζουμε σε ένα σκεύος μαζί με τα κεράσια και τις φράουλες.

Ανακατεύουμε τον χυμό του λεμονιού και του πορτοκαλιού με τη ζάχαρη και το γιαούρτι μέσα σε ένα ποτήρι. Μετά, ρίχνουμε το μείγμα στα φρούτα.

Τέλος, βάζουμε τη φρουτοσαλάτα στο ψυγείο για δύο ώρες. Τη σερβίρουμε σκέτη ή με σαντιγί.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 5

Εντοπίζω τα ρήματα στη συνταγή. Σε ποιο χρόνο βρίσκονται; Με ποιο τρόπο παρουσιάζεται η συνταγή βήμα προς βήμα;

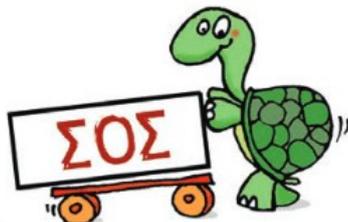
ΚΕΙΜΕΝΟ ΟΔΗΓΙΩΝ

Για να φτιάξουμε ένα κείμενο με οδηγίες χρησιμοποιούμε:

- ρήματα στην οριστική ενεστώτα
- προστακτική
- υποτακτική

Προσέχουμε να παρουσιάσουμε τα στάδια της διαδικασίας με τη σωστή χρονική σειρά.

Στη Γραμματική γίνεται αναφορά και σε «μεικτά κείμενα», χωρίς ένδειξη σύνδεσης με γραμματικές δομές (στα γλωσσικά εγχειρίδια αποφεύγεται ο χαρακτηρισμός «μεικτά κείμενα», προφανώς γιατί δεν είναι εύκολος ο χειρισμός σε επίπεδο διδασκαλίας στο δημοτικό σχολείο):

Ένα κείμενο μπορεί να συνδυάζει περισσότερες από μία λειτουργίες. Μπορεί, για παράδειγμα, να περιγράφει κάτι, αλλά ταυτόχρονα να προσπαθεί να μας πείσει με επιχειρήματα να κάνουμε κάτι.

Η νέα αυτόματη σκούπα έχει μικρό μέγεθος, ελάχιστο βάρος και είναι εύκολη στη χρήση. Σας επιτρέπει να επιλέξετε τον βαθμό απορροφητικότητας, ανάλογα με το είδος της επιφάνειας που θέλτε να καθαρίσετε. Συνοδεύεται από τέσσερα μικρά ανταλλακτικά, ώστε να σας επιτρέπει να καθαρίζετε όχι μόνο γωνίες αιθρά και πολυθρόνες, καναπέδες και κουρτίνες. Η συσκευή αυτή αποτελεί την πιο ολοκληρωμένη και οικονομική λύση στο πρόβλημα της σκόνης. Ιδανική ακόμα κι αν υποφέρετε από αλλεργίες, καθώς δεν αφήνει τα μόρια της σκόνης να διαφύγουν στην ατμόσφαιρα.

Ο όρος *κειμενικοί δείκτες* της Γραμματικής παραπέμπει στις «σχέσεις συνοχής» μέσα σε ένα κείμενο και συνδέεται με την παραδοσιακή γραμματική ορολογία *επιρρήματα και σύνδεσμοι*:

Όταν ο Ορέστης άνοιξε την πόρτα και είδε τον θείο Βρασίδα, ξαφνιάστηκε, γιατί δεν περίμενε να τον βρει εκεί. Ήξερε ότι είχε φύγει την περασμένη βδομάδα για ένα συνέδριο στο Παρίσι. Όμως, αυτό το ταξίδι προφανώς δεν είχε πραγματοποιηθεί, αφού ο θείος Βρασίδης ήταν στο σπίτι. Στην αρχή, σάσισε και έμεινε αμήλητος. Νόμιζε ότι ήταν όνειρο. Όμως, ήταν αλήθεια. Γι' αυτό, στη συνέχεια, έτρεξε προς το μέρος του.

Ορέστη, πρόσεξε τι κάνουμε με τους κειμενικούς δείκτες:

- α. **Συνδέουμε:** και, και επίσης, και ακόμα, επιπλέον, με άλλα λόγια, για παράδειγμα
- β. **Δημιουργούμε αντίθεση:** αλλιά, ενώ, ωστόσο, αν και, αντίθετα, όμως
- γ. **Απιοηλούμε:** γιατί, επειδή, αφού, καθώς
- δ. **Βγάζουμε συμπεράσματα:** επομένως, συνεπώς, άρα
- ε. **Ορίζουμε τον χρόνο:** τότε, στη συνέχεια, πρώτα, ύστερα, μέχρι τώρα

Σημαντική για τη σύνδεση κειμένου και περίστασης επικοινωνίας είναι η διάκριση επίσημου – ανεπίσημου ύφους που εισάγεται στη Γραμματική:

23 Επιλέγω το κατάλληλο ύφος ανάλογα με την περίσταση

Επίσημο (τυπικό) - ανεπίσημο (οικείο) ύφος

- Παρακαλώ;
- Καλημέρα σας, κύριε διευθυντά.
- Καλημέρα, κυρία Ηλιάδη. Τι κάνετε;
- Δεν αισθάνομαι πολύ καλά σήμερα, κύριε διευθυντά. Σας τηλεφωνώ λοιπόν για να σας ενημερώσω ότι δε θα μπορέσω να έλθω στη δουλειά και να σας ζητήσω αναρρωτική άδεια...

Στο πλαίσιο αυτής της διάκρισης επιχειρείται να γίνουν κατανοητά φαινόμενα μορφολογικής ποικιλίας όπως η μετακίνηση του τόνου στη γενική των προπαροξύτων ουσιαστικών, π.χ. *δήμαρχου* (ανεπίσημο ύφος) – *δημάρχου* (επίσημο ύφος) και η κλίση επιθέτων του τύπου *βαρύς*, *βαριού* και (σε επίσημο ύφος) *βαρύς*, *βαρέος*.

Παρατίθενται ενδεικτικά μορφές σύνδεσης διδασκαλίας κειμένου και γραμματικής που περιλαμβάνονται στα βιβλία της Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού (Ιορδανίδου 2007, βλ. και αναλυτικούς πίνακες με διδακτική στοχοθεσία στα γλωσσικά εγχειρίδια του δημοτικού στο <https://eclass.upatras.gr/modules/document/?course=PDE1358>):

είδος λόγου	κειμενικό είδος	αντικείμενο-κατηγορία	κειμενικός τύπος	γραμματική
αναφορικός λόγος	αφήγηση περιγραφή	αφήγηση φανταστικής ιστορίας περιγραφή γεγονότος	λογοτεχνία άρθρο εφημερίδας	χρόνοι των ρημάτων χρονικές προτάσεις χρονικά επιρρήματα
αναφορικός λόγος	περιγραφή	περιγραφή γεγονότος	διάλογος σε λογοτεχνικό κείμενο	ευθύς – πλάγιος λόγος
αναφορικός λόγος	περιγραφή	περιγραφή ανθρώπου περιγραφή ζώου	λογοτεχνία εγκυκλοπαίδεια	επίθετα (κλίση, σημασία, σύνταξη) επιθετοποιημένες μετοχές
αναφορικός λόγος	περιγραφή	βιογραφικό σημείωμα	ιστοσελίδα, ιστότοπος	ονοματική – ρηματική φράση
κατευθυντικός λόγος	οδηγίες	οδηγίες συμπεριφοράς	ενημερωτικό φυλλάδιο	εγκλίσεις
κατευθυντικός λόγος	οδηγίες	οδηγίες χρήσης	ενημερωτικό φυλλάδιο	απρόσωπα ρήματα
κατευθυντικός λόγος	οδηγίες	οδηγίες κατασκευής	ασκήσεις μαθηματικών	ενεργητική – παθητική σύνταξη
κατευθυντικός λόγος	προσκλήσεις	προσκλήσεις για συμμετοχή σε εκδήλωση	προσκλητήρια επιστολές	τελικές προτάσεις αποτελεσματικές/ συμπερασματικές προτάσεις
κατευθυντικός λόγος	επιχειρηματολογία		άρθρο εφημερίδας επιστολές	αιτιολογικές προτάσεις

Μπορούμε να διατρέξουμε την πορεία της σύνδεσης ενός γραμματικού φαινομένου με τη διδασκαλία των κειμένων στο γλωσσικό μάθημα επιλέγοντας το παράδειγμα της διδασκαλίας της προστακτικής:

Στη Γραμματική Ε' και Στ' Δημοτικού, όπως αναφέρθηκε, η προστακτική συνδέεται με τα κείμενα που περιέχουν οδηγίες.

Στο ίδιο μήκος κύματος, στα γλωσσικά εγχειρίδια της Γ' Δημοτικού εντάσσεται στην επεξεργασία κειμένων με οδηγίες μαγειρικής συνταγής.

Τρουφομπαλίτσες

ΥΛΙΚΑ ΓΙΑ 30 ΚΟΜΜΑΤΙΑ
2 πακέτα βούτυρο
μισό φλιτζάνι σκόνη κακάο
μισό φλιτζάνι ζάχαρη άχνη
1 πακέτο τετράγωνα μπισκότα τριμμένα
2 φλιτζάνια σοκολάτα τρούφα
30 χάρτινες θήκες για τρουφάκια

ΕΚΤΕΛΕΣΗ
Στην αρχή, ανακατέψτε γρήγορα το βούτυρο, το κακάο και τη ζάχαρη μέχρι να γίνει μια σφιχτή κρέμα. Ύστερα προσθέστε τα τριμμένα μπισκότα και ανακατέψτε καλά. Κατόπιν, φτιάξτε μικρές μπαλίτσες με την κρέμα. Στη συνέχεια, απλώστε προσεκτικά την τρούφα σε ένα πιάτο και κυλήστε αργά μέσα σε αυτό τις μπαλίτσες. Τέλος, βάλτε τις τρουφομπαλίτσες στις θήκες και διατηρήστε τες στο ψυγείο.

Σε κάθε συνταγή διαβάζουμε τα **υλικά** που θα χρειαστούμε και πώς θα τα χρησιμοποιήσουμε.

Με τα ρήματα μπορούμε να δώσουμε **οδηγίες** και εντολές. Κύκλωσε αυτά τα ρήματα στη διπλανή συνταγή.

Η Μελίνα θα καλέσει 20 παιδιά. Υπολόγισε στο τετράδιό σου την ποσότητα των υλικών που θα χρειαστεί, ώστε κάθε παιδί να φάει από τρία τρουφάκια.

Ξε κάθε συνταγή οι οδηγίες δίνονται με μια συγκεκριμένη σειρά. Αντιστοίχισε τις παρακάτω λέξεις για να βρεις με ποια σειρά πρέπει να εκτελέσεις τις οδηγίες της συνταγής.

Στην αρχή	προσθέστε
Ύστερα	βάλτε
Κατόπιν	απλώστε
Στη συνέχεια	φτιάξτε
Τέλος	ανακατέψτε

Δ΄ Δημοτικού:

Οι οδηγίες που σας έδειξε ο Σωτήρης είναι για να κυκλοφορείτε με ασφάλεια όταν είστε πεζοί, επιβάτες σε αυτοκίνητο ή ποδηλάτες.

- ▶ Βρείτε στο κείμενο τις οδηγίες που έδωσε ο Σωτήρης για τους πεζούς. Σε ποια έγκλιση βρίσκονται τα ρήματα που χρησιμοποιεί; .....
- ▶ Γράψτε τώρα τις οδηγίες για τους πεζούς χρησιμοποιώντας την υποτακτική έγκλιση. Ξεκινήστε κάθε οδηγία με τις λέξεις **να** ή **να μην**.

Πεζοί, **να περπατάτε** πάντα στο πεζοδρόμιο. Όχι στο δρόμο!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. Μια μέρα ο ξεχασιάρης Άρης έκανε βόλτα στην πόλη. Ο Σωτήρης, που τον παρακολουθούσε, είδε ότι ήταν πολύ απρόσεκτος. Έτσι, τον σταμάτησε σε κάποιο φανάρι και του ξαναείπε τους κανόνες για τους πεζούς με αυστηρό τρόπο.

Γράψτε τα λόγια του Σωτήρη.

Άρη, **περπατά** πάντα στο πεζοδρόμιο. Όχι στο δρόμο!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Οδηγίες μπορούμε να δώσουμε με:

- ▶ την **προστακτική**, π.χ. **σταματάτε** πάντα στο κόκκινο φανάρι
- ▶ την **υποτακτική**, π.χ. **να σταματάτε** πάντα στο κόκκινο φανάρι αλλά και με
- ▶ την **οριστική**, π.χ. **σταματάμε** πάντα στο κόκκινο φανάρι

Ε΄ Δημοτικού:

Μικρός οδηγός κατά της ηχορύπανσης

- **Μην ακούτε** μουσική με τον ήχο στη διαπασών.
Να μην ακούτε μουσική με τον ήχο στη διαπασών.
Δεν ακούμε μουσική με τον ήχο στη διαπασών.
- **Χαμηλώνετε** την ένταση του ήχου της τηλεόρασης. **Μη βλέπετε** τηλεόραση στο μπαλκόνι σας, γιατί ο θόρυβος ενοχλεί τους γείτονες.
.....
.....
.....
.....
.....
- **Μη φωνάζετε** δυνατά όταν είστε σε χώρο με άλλους ανθρώπους.
.....
.....
- **Τηρείτε** τον κανονισμό για τις ώρες κοινής ησυχίας.
.....
.....

Όταν δίνουμε οδηγίες, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε α) **οριστική ενεστώτα**, σαν να περιγράψουμε σε κάποιον τι να κάνει, και τότε πολύ ευγενικά τού ζητάμε να το κάνει, και β) **εξακολουθητική ή συνοπτική προστακτική ή εξακολουθητική ή συνοπτική ή συντελεσμένη υποτακτική**, οπότε με άμεσο τρόπο τού λέμε τι να κάνει.

3. Αφού γράψετε τα κείμενά σας, τοποθετήστε στην κατάλληλη θέση τα ρήματα στον παρακάτω πίνακα:

Οριστική Ενεστώτα	Εξακολουθητική προστακτική	Εξακολουθητική υποτακτική
δεν ακούμε		(να) μην ακούτε

Στην ενότητα «Παιχνίδια», με αφορμή τα κείμενα, υπενθυμίζονται τα βασικά μορφολογικά χαρακτηριστικά των εγκλίσεων:

Να θυμηθούμε τις εγκλίσεις

<p>Σήμερα τα παιδιά στο σχολείο παιζουν κουτσό.</p> <p>Σήμερα τα παιδιά στο σχολείο δεν παιζουν κουτσό.</p>	<p>Το παιζουν ή δεν παιζουν περιγράφει μια κατάσταση που συνέβη, συμβαίνει ή θα συμβεί.</p> <p>Αυτή η έγκλιση ονομάζεται οριστική. Όταν η πρόταση είναι αρνητική, βάζουμε μπροστά από το ρήμα το μόριο δε(ν).</p>
<p>Τα παιδιά σκέφτηκαν να παιζουν συνέχεια κουτσό.</p> <p>Τα παιδιά σκέφτηκαν να μην παιζουν συνέχεια κουτσό.</p> <p>Τα παιδιά σκέφτηκαν να παιξουν κουτσό.</p> <p>Τα παιδιά σκέφτηκαν να μην παιξουν κουτσό.</p>	<p>Το να παιζουν / να παιξουν περιγράφει μια κατάσταση που θα θέλαμε να γίνει, κάτι που θα επιθυμούσαμε να γίνει.</p> <p>Αυτή η έγκλιση ονομάζεται υποτακτική. Όταν η πρόταση είναι αρνητική, βάζουμε μπροστά από το ρήμα το μη(ν).</p>
<p>«Παιζετε κουτσό, παιδιά» είπε η δασκάλα.</p> <p>«Μην παιζετε κουτσό, παιδιά» είπε η δασκάλα.</p> <p>«Να μην παιζετε κουτσό, παιδιά» είπε η δασκάλα.</p> <p>«Παιξτε κουτσό, παιδιά» είπε η δασκάλα.</p> <p>«Μην παιξτε κουτσό, παιδιά» είπε η δασκάλα.</p> <p>«Να μην παιξτε κουτσό, παιδιά» είπε η δασκάλα.</p>	<p>Το παιζετε / παιξτε περιγράφει μια κατάσταση σαν προσαγή, προτροπή. Αυτή η έγκλιση ονομάζεται προστακτική. Όταν η πρόταση είναι αρνητική, χρησιμοποιούμε τους τύπους της υποτακτικής βάζοντας μπροστά το μη(ν) ή το να μη(ν).</p>

Στ' Δημοτικού, οδηγίες χρήσης συσκευής:

4. Οι οδηγίες χρήσης κατευθύνουν το χρήστη μιας συσκευής, τον καθοδηγούν πώς να τη χρησιμοποιήσει με σωστό και ασφαλές τρόπο. Κάποιες οδηγίες είναι υποχρεωτικές, δείχνουν **πώς πρέπει να χρησιμοποιηθεί η συσκευή**. Τέτοια οδηγία στο κείμενο είναι:

- **Βγάλτε** την καφετιέρα από την πρίζα μετά την παρασκευή του καφέ

Στις περιπτώσεις αυτές η έγκλιση που ταιριάζει είναι η **προστακτική**.

Βρείτε στις οδηγίες χρήσης της καφετιέρας παραδείγματα προστακτικής.

5. Παρατηρήστε με πόσους διαφορετικούς τρόπους μπορούμε να δώσουμε την ίδια οδηγία:

- **αποφύγετε** κάθε επαφή με το βραστό νερό
- **να αποφύγετε** κάθε επαφή με το βραστό νερό
- **αποφεύγουμε** κάθε επαφή με το βραστό νερό

Μετατρέψτε την παρακάτω οδηγία με τον ίδιο τρόπο:

μετά τη χρήση **βγάζετε** τη συσκευή από την πρίζα

- .....
- .....
- .....

Στην Στ' τάξη, παράλληλα με τη χρήση της προστακτικής σε οδηγίες για συνταγές μαγειρικής, στην ενότητα «Διατροφή» δίνεται η δυνατότητα εναλλακτικής διδασκαλίας του φαινομένου της απουσίας ρηματικής αύξησης, με την επισήμανση ότι στην απλή μορφή του ρήματος, π.χ. στη φράση *φέρε μου έναν καφέ*, δε θα έβαζε ποτέ κανείς αύξηση. Έτσι, ο μαθητής αναλαμβάνει ενεργό ρόλο, ανακαλύπτει μια κανονικότητα της γλώσσας αντί να αναμασάει άκριτα έναν κανόνα:

6. Στον παρακάτω διάλογο, οι δυο φίλοι, ο σερβιτόρος και ο πελάτης έκαναν αρκετά λάθη στην προστακτική μερικών σύνθετων ρημάτων. Μπορείτε να τα βρείτε και να τα διορθώσετε;

Θυμηθείτε:

Αύξηση παίρνει μόνο η οριστική. Για παράδειγμα, λέμε *έφερε έναν φίλο του μαζί*.

Στην προστακτική, δε λέμε ποτέ *έφερé μου έναν καφέ*. Λέμε *φέρε μου έναν καφέ*.

Προσέξτε και τα παραδείγματα που ακολουθούν:

- Ο δάσκαλος μας *ανέλυσε* το μάθημα ⇒ γ' ενικό, οριστική αορίστου
- *Ανάλυσε* τι ακριβώς θέλεις ⇒ β' ενικό, συνοπτική προστακτική

Ενότητα 4
Διατροφή

Γιάννη, επέλεξε από τον κατάλογο με τα γλυκά, παρήγγειλε ό,τι προτιμάς, μπες στην κουζίνα και ανέλαβε πρωτοβουλία. Εγώ έχω δουλειά, το μαγαζί στα χέρια σου. Ορίστε, παρέλαβε και τα κλειδιά.

Αμάν, ρε Νίκο, με τα αστεία σου! Ανέβαλε τη δουλειά σου και φέρε μου έναν μπακλαβά.

στίτσο Π. Ζερβού, περιοδικό «9», *Ελευθεροτυπία*, τεύχος 190, 25/2/04 (διασκευή)

Επίλογος

Στην εισήγησή μου με τίτλο «Κειμενοκεντρικές προσεγγίσεις του σχολικού εγγραμματισμού: κείμενο – συμφραζόμενα – γραμματική» (2007) είχα εκφράσει την άποψη ότι με τα γλωσσικά εγχειρίδια του δημοτικού του 2006 δεν εισάγεται μόνον η κειμενοκεντρική προσέγγιση αλλά εισάγεται γενικότερα η αλλαγή παιδαγωγικής στάσης και προετοιμάζεται το έδαφος για την αντικατάσταση των βιβλίων με «φακέλους υλικού» που θα δημιουργούνται από τους εκπαιδευτικούς σε συνεργασία με τους μαθητές και θα υλοποιούν συγκεκριμένους διδακτικούς στόχους. Η Γραμματική Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού, που εκδόθηκε μετά το 2006, θα πρέπει να εμπλουτίζεται και να επικαιροποιείται συστηματικά και να λειτουργεί υποστηρικτικά προς τους «φακέλους υλικού» του γλωσσικού μαθήματος.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρχάκης, Α. (2005). *Γλωσσική διδασκαλία και σύσταση των κειμένων*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Γεωργακοπούλου, Α. & Γούτσος, Δ. (1999). *Κείμενο και επικοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Cope, B. & Kalantzis, M. (eds) (1993). *The powers of literacy: A genre approach to teaching writing*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Halliday, M. A. K. & Hasan, R. (1985). *Language, context and text: Aspect of language in a social semiotic perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Ιορδανίδου, Ά. (2007). «Κειμενοκεντρικές προσεγγίσεις του σχολικού εγγραμματισμού: κείμενο – συμφραζόμενα – γραμματική». Στο Η. Γ. Ματσαγγούρας (επιμ.), *Σχολικός γραμματισμός*. Αθήνα, Εκδόσεις Γρηγόρη, 355-371.
- Knapp, P. & Watkins, M. (1994). *Context - Text - Grammar: Teaching the genres and grammar of school writing in infants and primary classrooms*. Australia: Text Productions.
- Knapp, P. & Watkins, M. (2005). *Genre, Text, Grammar: Technologies for Teaching and Assessing Writing*, University of New South Wales Press Ltd.
- Odlin, T. (ed.) (1994). *Perspectives on Pedagogical Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Πολίτης, Π. (2000). «Γένη και είδη του λόγου». Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. www.komvos.edu.gr.
- Χατζηλουκά-Μαυρή, Ει. & Ιορδανίδου, Α. (2010). «Η κειμενοκεντρική διάσταση της διδασκαλίας της γραμματικής στο δημοτικό σχολείο: προτάσεις και προβληματισμοί», *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, σ. 665-677. http://www.ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_30_665_677.pdf.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2002). «Δομή, επικοινωνία, είδη λόγου και γραμματισμός στα νέα προγράμματα σπουδών γλωσσικής αγωγής στο δημοτικό σχολείο». *Γλώσσα*, 54, σ. 54-62.
- Weaver, C. (1996). *Teaching Grammar in context*. Portsmouth: Heinemann.

ΣΧΟΛΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Γραμματική Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSDIM-F102/580/3778,16599/>

Γλώσσα Γ΄ Δημοτικού, Ψηφιακό Σχολείο: Διαδραστικά σχολικά βιβλία

<http://ebooks.edu.gr/new/course-main.php?course=DSDIM-C105>.

Γλώσσα Δ΄ Δημοτικού, Ψηφιακό Σχολείο: Διαδραστικά σχολικά βιβλία

<http://ebooks.edu.gr/new/course-main.php?course=DSDIM-D109>.

Γλώσσα Ε΄ Δημοτικού, Ψηφιακό Σχολείο: Διαδραστικά σχολικά βιβλία

<http://ebooks.edu.gr/new/course-main.php?course=DSDIM-E104>.

Γλώσσα Στ΄ Δημοτικού. Ψηφιακό Σχολείο: Διαδραστικά σχολικά βιβλία

<http://ebooks.edu.gr/new/course-main.php?course=DSDIM-F102> .

Διαθεματικό και Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ) και
Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Δημοτικού – Γυμνασίου. (2003)

<http://www.pi-schools.gr/programs/depps/>.